

Economische groei, technologische werkloosheid en toenemende inkomensongelijkheid.

Gaston Vandewalle

Na de Tweede Wereldoorlog heeft de belangstelling van de meeste economen zich verplaatst van de studie van de conjunctuur naar die van de economische groei. Er werden talrijke groeimodellen ontworpen, waarbij de toename van de hoeveelheid kapitaal, uitbreiding van de tewerkstelling en de technologische vooruitgang werden aangegeven als de oorzaken van economische groei. Bij de zogenaamde neo-klassieke groeimodellen van Robert Solow, Trevor W. Swan, James E. Meade e.a. werd uitgegaan van de veronderstelling dat de lonen evenredig evolueerden met de productiviteit van de arbeid. De toename van de nationale welvaart leidt in deze modellen automatisch tot een ongeveer evenredige toename van de lonen, m.a.w. de inkomensverdeling ondergaat weinig wijziging¹. De evolutie van de werkgelegenheid en van de lonen tijdens de jaren vijftig en zestig scheen deze theorie te bevestigen. De recessies waren meestal van korte duur en verwekten slechts een tijdelijke stijging van de werkloosheid. De lonen evolueerden gunstig en er greep een langzame deproletarisatie van de arbeidersklasse plaats.

I. Economische groei als hoofddoel van het economisch beleid

Wat de ontwikkelingslanden betrof werd aangenomen dat ze door kapitaalvoer en de aanwending van de moderne technologieën hun economische achterstand zouden ophalen.

Dit optimisme kwam vooral op de voorgrond in de studies van de Amerikaanse auteurs Walter Rostow en Simon Kuznets.

Rostow onderscheidde in zijn boek *The Stages of Economic Growth, a non Communist Manifesto* (1960) vier fasen in het groeiproces van een primitieve maatschappij tot een industriële natie.

Tijdens een voorbereidende fase worden de traditionele elites (adel en geestelijkheid) gedwongen de politieke macht met een nieuwe elite van zakenlieden, ondernemers en uitvoerders van vrije beroepen te delen. Deze nieuwe elite draagt er zorg voor dat de nodige infrastructuur (wegen, kanalen, havens) wordt uitgebouwd om een industriële ontwikkeling mogelijk te maken².

De hoge bevolkingsaan groei op het platteland veroorzaakt een massale uittocht naar de steden, waardoor de jonge nijverheden beschikken over goedkope werkkrachten en grote winsten ver-

wezenlijken. Hiermede wordt de tweede fase bereikt, nl. die van een snelle groei naar industriële maturiteit.

Tijdens deze tweede fase wordt de inkomensverdeling meer ongelijk, maar naarmate de maturiteit nadert vangen de lonen aan te stijgen. De ondernemers doen een beroep op technici en geschoolde arbeiders die in staat zijn hogere lonen af te dwingen. Er ontstaan vakbonden en de ongeschoolde arbeiders volgen het voorbeeld van de geschoolden en organiseren zich om betere arbeidsvoorwaarden te bedingen. Met de snelle groei en de evolutie naar meer inkomensgelijkheid³ is de derde fase bereikt. Uiteindelijk leidt de stijging van de inkomens tot een sterke toename van de consumptie en vangt de vierde fase aan, die van de massaconsumptie⁴.

Simon Kuznets ondersteunde deze theorie door een onderzoek van de inkomensverdeling in enerzijds ontwikkelingslanden en anderzijds in industrieel ontwikkelde staten. Hij leidde uit zijn onderzoek af dat bij het begin van de industriële ontwikkeling de ongelijkheid toeneemt en daarna vermindert. Geringere tewerkstelling in sectoren met lage lonen (b.v. de landbouw en de textielnijverheid), loonsverhogingen in de andere sectoren en kosteloze overheidsdiensten verhogen het levenspeil van de armere bevolkingslagen. Daarentegen worden de inkomens van de bemiddelden afgeroomd door progressieve belastingen en weledetaksen.

Deze evolutie wordt weergegeven door een U-curve. Eerst daalt het aandeel in het BNP van het kwartiel van de bevolking met de laagste inkomens om daarna weer te stijgen⁵. Economische studies bevestigden deze U-curve theorie. Volgens Irma Andelman, een specialiste in de ontwikkelingseconomie, steeg de Gini-coëfficiënt⁶ in een reeks ontwikkelingslanden met een laag BNP per hoofd van de bevolking van 1960 tot 1980 van 0,544 tot 0,602. In ontwikkelingslanden met een hoger gemiddeld inkomen per hoofd daalde hij van 0,603 tot 0,562⁷.

P.J. Dawson onderzocht de Gini-coëfficiënt in 36 ontwikkelingslanden. Hij stelde vast dat naarmate het inkomen per hoofd toeneemt de Gini-coëfficiënt aanvankelijk stijgt maar daarna daalt⁸. Al deze studies waren van aard de politici ervan te overtuigen dat ze zich weinig om de inkomensverdeling moesten bekommeren. Het was voldoende een sterke economische groei op gang te brengen opdat na enige tijd de ganse

bevolking zou genieten van een aanvaardbaar levenspeil.

2. Kritiek op het Rostow-Kuznetsschema van de inkomensverdeling.

Dit schema is te optimistisch in twee opzichten:

1. Het overschat de mogelijkheden voor de ontwikkelingslanden om een snelle groei te bereiken en een evolutie naar meer inkomensgelijkheid te realiseren.

De geschiedenis van de Latijns-Amerikaanse landen bewijst dat de evolutie naar economische maturiteit dikwijls niet tot stand komt.

Hoewel de meeste van die landen reeds onafhankelijk werden in het begin van de 19de eeuw groeiden ze niet uit tot moderne industriestaten. De nationale middenstand richtte er weinig bedrijven op maar verdiende geld met de export van grondstoffen (vooral koper en tin) en genotsmiddelen (koffie en cacao) en met de invoer van weeldeproducten.

De econoom André Gunder Frank noemde deze middenstand "die Lumpenbourgeoisie" omdat hij weinig bijdroeg tot de economische ontwikkeling. Hij werkte samen met de grootgrondbezitters om de massa van de bevolking politiek onmondig te houden en schandelijk uit te buiten⁹. Tijdens de jaren dertig schakelden enkele grote Latijns-Amerikaanse landen zoals Brazilië, Argentinië en Mexico over naar industrieel protectionisme. Leden van de middenstand en vreemdelingen richtten toen industriële bedrijven op, die dank zij de hoge invoerrechten en de lage lonen met de Europese en Amerikaanse bedrijven konden concurreren. Aangezien de omvang van de binnenlandse markt gering bleef, konden ze hun productie niet opvoeren en bleef hun vraag naar arbeidskrachten beperkt. De toevloed van jonge boeren uit het arme platteland was voldoende om de lonen laag te houden.

Het globaliseringsproces in de wereldeconomie heeft vanaf het midden van de jaren zeventig de buitenlandse investeringen in sommige Latijns-Amerikaanse staten (vooral Brazilië en Mexico) aangemoedigd. De buitenlandse ondernemers worden evenwel aangetrokken door de lage lonen en zijn niet geneigd die in sterke mate te verhogen.

In de volgende tabel wordt de gemiddelde verhouding aangegeven tussen het inkomen van de rijkste 20 procent van de bevolking tot het

inkomen van de armste 20 procent tijdens de periode 1988-1993, alsook de jaarlijkse groei van het BBP tijdens de jaren 1970-1993.

Tabel 1: Inkomensongelijkheid en BBP per hoofd 1970-1993

Verhouding inkomen rijkste tot inkomen armste
Gemiddelde groei 20% BBP per hoofd 20%

Argentinië	11	- 0,8
Bolivia	11	0,5
Brazilië	24	3,2
Chili	17,5	5,0
Colombia	15	2,2
Mexico	17	0,6
Peru	17	- 3,0
Venezuela	12	- 0,7

Bron: J.E. Stiglitz, *Some Lessons from the East Asian Miracle*, *The World Bank Research Observer*, feb. 1996, blz. 168.

Vergeleken met de inkomensspreiding in West-Europese landen (voor België is het overeenkomstige cijfer 5, voor Italië 7 en voor Frankrijk 8) zijn de cijfers van de eerste kolom merkkelijk veel hoger, m.a.w. de inkomensongelijkheid is in de Latijns-Amerikaanse landen aanzienlijk groter. Of de betrokken economie een positieve of negatieve groei kent blijkt weinig invloed uit te oefenen op de graad aan ongelijkheid.

Om het Rostow-Kuznetsschema te verdedigen werd tot het begin van 1997 verwezen naar de inkomensevolutie in landen van Oost- en Zuidoost Azië. Aldaar trad vanaf de jaren tachtig een verbetering in van de levensstandaard van vele werknemers. In Maleisië b.v. bedroeg de vermelde verhouding tussen het gemiddeld inkomen van de rijkste en de armste twintig procent tijdens de periode 1988-1993 10 en in Thailand 910.

De huidige crisis leidt in die landen evenwel tot een sterke daling van de koopkracht van hun munt. Omdat de werkloosheid toeneemt¹ kunnen de arbeiders geen loonsverhogingen afdwingen die gelijke tred houden met de stijging van de levensduurte, m.a.w. de ongelijkheid neemt toe.

2. Het Rostow-Kuznetsschema verklaart niet waarom in de laatste twee decennia in de meeste geïndustrialiseerde landen de lonen minder stegen dan het BBP per hoofd. Dat blijkt uit de volgende tabel:

Uit de tabel blijkt dat tot het begin van de jaren tachtig in bijna alle Europese industrielanden de gemiddelde reële lonen meer stegen dan het BBP per hoofd tegen vaste prijzen. Dit wijst op een vermindering van de ongelijkheid. In de Verenigde Staten en Canada daarentegen was de loonstijging kleiner dan die van het BNP per hoofd. Dit bevestigt de theorie dat er zich na de Tweede Wereldoorlog twee vormen van kapitalisme ontwikkelden, nl. een Amerikaanse vorm met grote inkomensverschillen tussen de welstellende klasse en de werknemers, en een Europese (het zogenaamde Rijnlandmodel) waar deze inkomensverschillen geleidelijk kleiner werden.

Vanaf de recessie van 1980-1985 zet de gunstige evolutie van de reële lonen zich evenwel alleen verder in de Skandinavische landen. In België, Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië en Nederland stijgen de reële lonen nog, maar in geringe mate, en soms doet er zich zelfs een daling voor.

In zijn boek *The Competitive Advantages of Nations* (1990) gaf de Amerikaanse economist Michael Porter een originele verklaring voor dat verschijnsel.

4. Porters fasentheorie als verklaring voor de toenemende inkomensongelijkheid in geïndustrialiseerde landen

Porter spoort in zijn boek de oorzaken op van de leidende posities van sommige staten op de wereldmarkt voor bepaalde producten. In het derde deel van zijn werk ontwikkelt hij een fasentheorie. Hij onderscheidt vier fasen. De meeste ontwikkelingslanden vangen hun economisch groeiproces aan met de exploitatie van de voordelen, waarover ze beschikken inzake kostprijs en (of) productiviteit van bepaalde productiefactoren. De bedrijven maken gebruik van de aanwezigheid van vruchtbare gronden en een gunstig klimaat om bepaalde teelten (koffie, cacao, katoen, rubber e.a.) te ontwikkelen of ze ontginnen ertsen of energieproducten. Goedkope en gemakkelijk schoolbare arbeidskrachten of een uitzonderlijk gunstige ligging voor verkeersverbindingen (b.v. Singapore) scheppen eveneens

een mogelijkheid om in bepaalde sectoren een concurrentiële positie te veroveren¹².

Zo'n positie is evenwel kwetsbaar. Gronden, mijnen en petroleumputten geraken uitgeput. Lage lonen trekken buitenlandse investeerders aan, maar er bestaat steeds de mogelijkheid in andere landen nog goedkopere arbeidskrachten te vinden¹³.

Een stabiele groei komt slechts tot stand indien in de meerderheid van de ondernemingen wordt overgeschakeld naar de tweede mogelijkheid tot het realiseren van een hogere productie en uitvoer nl. massale investeringen in het eigen bedrijf en in ondersteunende sectoren. Dit vereist hoge winsten, waarvan een groot deel wordt gereserveerd en aangewend voor investeringen. De lonen worden laag gehouden. Dictatoriale regimes zorgen er meestal voor dat vakbonden geen kans krijgen zich te organiseren.

Indien het industrialiseringsproces zich doorzet ontstaat evenwel overeenkomstig de fasen-

theorie van Rostow een behoefte aan meer geschoold personeel, wat leidt tot hogere lonen en de vorming van vakbonden. Dit zet de bedrijven ertoe aan innovaties door te voeren die de arbeidsproductiviteit verhogen. De derde fase wordt bereikt nl. deze van de door innovaties gedreven economie. De arbeidsproductiviteit stijgt waardoor grotere loonsverhogingen mogelijk worden. De groei van de inkomens leidt tot wat Rostow aanduidde als de fase van de massaconsumptie.

De bevolking consumeert niet alleen meer goederen, ze stelt hogere eisen inzake de kwaliteit van de producten. Dit zet de bedrijven ertoe aan hun aanbod aan goederen te verbeteren en te diversifiëren¹⁴.

Volgens Porter verzwakt evenwel na enige tijd de drang tot innovatie. De bedrijven worden veelal geleid door oude managers, die in het verleden hun sporen hebben verdiend en slechts streven naar het behoud van verworven posities op de wereldmarkten. Ingevolge innovaties in

Tabel 2: Gemiddelde Jaarlijkse groeicoëfficiënt van het BBP per hoofd tegen vaste prijzen (1) en van de reële lonen (2).

Land	1959-1970		1970-1981		1981-1986		1986-1991		1991-1996	
	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
België	2,5	4,8	2,4	3,3	1,5	1,3	3,0	1,1	0,9	0,3*
Canada	3,1	2,6	2,6	2,0	1,6	0,4	1,5	0,1	2,2	1,2
Denemarken	4,2	4,4	1,6	2,1	3,3	0,2	0,9	1,8	2,2	1,8
Duitsland	5,2	6,0°	2,2°	2,2	1,9	2,3	2,5	1,9	1,42	1,22
Finland	5,1	3,5	2,7	2,3	2,6	1,0	0	1,8	1,4	1,5
Frankrijk (a)	4,6	4,2	3,0	3,7	1,2	2,7	2,2	0,7	1,3	0,5
Groot-Britt.	2,5	2,2	1,3	1,7	2,5	3,2	4,1	1,6	1,9	1,4
Italië	4,3	..	2,3	5,1	1,7	-0,9	2,6	-0,5	1,0	0,6
Japan	8,3°	2,7°	3,2°	3,2	2,9	3,2	4,5	1,3	1,4	1,3
Nederland	4,3	4,9	1,6	1,8	1,1	1,9	2,1	0,6	2,5	0,3
Ver. Staten	2,4°	1,3°	1,6°	0,1	1,9	0,2	0,9	-1,4	2,6	1,4
Zweden	3,6	4,4	1,3	1,3	2,0	0,7	0,6	0,8	2,2	2,4

Bronnen: I.M.F. International Financial Statistics, juni 1983, dec. 1990 en sept. 1995 en International Statistics Yearbook, 1997, Eurostat, Basisstatistieken van de Gemeenschap, 25ste Uitgave blz. 42 en 30ste Uitgave blz.44 en OESO, Main Economic Indicators, sept. 97, blz. 29 en 39.

* Berekend aan de hand van Nationale Bank van België, Statistisch Tijdschrift, 1997 nr.4 blz.61 en 66.

° Gemiddelde jaarlijkse groei van het BNP per hoofd tegen vaste prijzen;

2 Groeicijfers voor het herenigde Duitsland;

(a) De groeicijfers van de Franse reële lonen hebben betrekking op de reële loonkost en niet op de uurlonen.

nieuwe industrielanden gaan deze evenwel geleidelijk verloren. De betrokken natie behoudt op deze markten slechts een leidende positie in industriële activiteiten die steunen op oude tradities (b.v. het brouwen van Schotse Whisky) of waar investeringen over een lange periode in basisuitrusting en menselijk kapitaal (b.v. in scheikundige nijverheden) noodzakelijk zijn. Het verlies aan afzetmarkten leidt tot het sluiten van fabrieken, het ontslaan van werknemers, werkloosheid en toenemende conflicten tussen de managers en het personeel.

Iedereen wil verworven posities en rechten behouden, hetgeen gezien de economische teruggang onmogelijk is.

De talrijke arbeidsconflicten verwekken een teruggang van de investeringen en de uitvoer van kapitaal naar landen met lagere lonen en gewilliger arbeidskrachten.

De overheid tracht veelal door middel van subsidies bepaalde nijverheden in leven te houden, maar kan niet de nodige financiële middelen mobiliseren om deze politiek vol te houden. Ook gulle sociale subsidies moeten worden verlaagd hetgeen leidt tot nieuwe conflicten en een daling of stagnatie van de inkomens van de werknemers.

Intussen stijgt het inkomen van de bezittende klasse, die geniet van de interesten en dividenden opgeleverd door haar beleggingen in het buitenland. Dit leidt tot een grotere behoefte aan diensten (o.m. in de financiële sector en in de horeca-sector).

In vele dienstensectoren zijn de lonen evenwel lager dan in de industrie, m.a.w. deze verschuiving in de werkgelegenheid draagt samen met de hoge werkloosheid bij tot een evolutie naar een grotere inkomensongelijkheid.

Volgens Porter bereikte Groot-Brittannië reeds op het einde van de 19de eeuw de fase van een economie, die vooral groeide dank zij innovaties. Dit land zou zich nu bevinden in de fase van een door welvaart gedreven economie¹⁵.

Hij sluit niet uit dat een terugkeer naar groei door innovaties mogelijk is¹⁶. In hoeverre de andere Europese landen zich in deze vierde fase bevinden is niet duidelijk. Duitsland zou volgens Porters schema weldra deze fase bereiken¹⁷.

5. Kritiek op Porters ontwikkelingstheorie

Porter verklaart niet waarom in periodes van groei door welvaart buitenlandse afzetmarkten verloren gaan. Dat in die fase van de economie

sche evolutie de meeste bedrijven worden geleid door vergrijsde managers is geen overtuigend argument. In de Verenigde Staten speelt de verworven welvaart ongetwijfeld een grote rol bij het realiseren van een sterke economische groei en niettemin gaf de Amerikaanse economie in het verlopen decennia blijk van een groot dynamisme.

Waarom in de economieën die groeien door innovaties de arbeidsbesparende investeringen geen aanleiding geven tot werkloosheid, verklaart Porter uit de stijging van de werkgelegenheid door toename van de export. Hij veronderstelt dat op de internationale markt een sterke mededinging heerst zodat de firma's, die beschikken over de beste productiemethodes en de laagste kostprijzen minder efficiënte concurrenten uit de markt verdringen. Landen waarvan de economie groeit door innovaties veroveren afzetmarkten ten nadele van landen die in de fase van groei door welvaart zijn terecht gekomen. Hierdoor kunnen ze, ondanks het arbeidsbesparend karakter van vele van hun innovaties, de volledige werkgelegenheid behouden.

Zijn theorie van de internationale mededinging is evenwel in strijd met zijn theorie van de mogelijke bedrijfsstrategieën, die hij uiteenzet in het eerste deel van zijn boek.

Volgens deze theorie heeft elk bedrijf de keus tussen vier mogelijke strategieën, nl.

1. kostenleiderschap: het bedrijf streeft ernaar zijn productie zo uit te breiden dat het ingevolge de wet van de dalende marginale kosten in de industrie¹⁸ lagere kostprijzen bereikt dan zijn concurrenten. Dit leidt tot het verdwijnen van de zwakste ondernemingen. De overblijvende stemmen hun prijspolitiek af op die van de kostenleider, m.a.w. de prijsconcurrentie wordt uitgeschakeld.

2. kosten-focuspolitiek: het bedrijf beperkt zijn productie tot een beperkt aantal standaardproducten en tracht die met zo'n laag mogelijke kostprijs voort te brengen. Volgens

Porter wordt zo'n beleid nu toegepast door de Chinese scheepbouwerven.

3. differentiatiepolitiek: het bedrijf produceert een grote waaier van goederen van hoge kwaliteit en dit met het oog op verkoop aan klanten met uiteenlopende behoeften. Porter meent dat de Japanse scheepsbouwers zo'n beleid voeren.

4. een focus-differentiatiepolitiek: het bedrijf brengt slechts een beperkt aantal gespecialiseerde goederen voort. De Scandinavische scheepsbou-

wers passen volgens Porter dergelijke bedrijfs-politiek toe. Ze produceren ijsbrekers en cruise-schepen¹⁹.

Vele markten vallen bijgevolg uiteen in ver-schillende onderdelen. Een deel wordt beheerst door enkele grote firma's, die samen een oligopolie vormen met starre prijzen. In een ander deel heerst scherpe mededinging en in nog andere onderdelen beschikt telkens één "niche-bedrijf" over een positie van monopolis-tische concurrent. Het is de enige onderneming die het betrokken product of merkartikel voort-brengt, maar het moet bij het vaststellen van de verkoopprijs rekening houden met de concu-rrentie van substitutiegoederen.

Indien de verbruikers bij prijsstijging vlug overschakelen naar een substitutiegoed kan het "niche-bedrijf" geen hoge winstmarge aanhou-den. Indien aan zo'n vervanging veel nadelen voor de koper zijn verbonden, treedt het betrok-ken bedrijf op als een quasi-monopolist. Vele van dergelijke bedrijven trachten hun positie te versterken door alleen merkartikelen te verko-pen en publiciteit de verbruikers ervan te over-tuigen dat die van veel betere kwaliteit zijn dan de gewone producten uit die sector.

Scherpe concurrentie leidt tot uitschakeling van ondernemingen of dwingt ze zich te specia-liseren in de productie van een variëteit waar-voor een afzonderlijke deelmarkt kan gevormd worden.

Van volledige mededinging is bijgevolg voor de meeste industriële producten op de wereld-markten zelden sprake. Dit houdt in dat de meeste firma's vrij grote winstmarges kunnen aanhouden en de verbruikers hun consumptie moeten beperken omdat de betrokken goederen te duur zijn.

Dit leidt tot verlaging van de productie en geringere werkgelegenheid. De Franse econo-mist Edmond Malinvaud noemde de werkloos-heid die uit dergelijke situatie voortspuit: "Keynesiaanse werkloosheid", omdat Keynes in zijn standaardwerk *The General Theory of Employ-ment, Interest and Money* (1936) voor het eerst dit verschijnsel grondig bestudeerde²⁰.

Te veel concurrentie kan evenwel ook werk-loosheid veroorzaken. Indien de lonen niet dalen bij vermindering van de prijzen worden de winstmarges zo gering dat de ondernemers het niet meer lonend achten meer kapitaal in het bedrijf te investeren. Er ontstaat dan "klassieke werkloosheid", d.w.z. werkloosheid door een

gebrek aan kapitaal en ondernemersinitiatief.²¹ Als er regelmatig werknemers worden afgedankt in nijverheden die hun productie informatiseren is het normaal dat in bepaalde sectoren Keynesi-aanse werkloosheid optreedt en in andere klas-sieke.

Neo-klassieke auteurs werpen op dat dergelij-ke situaties een tijdelijk karakter hebben. De bedrijven in sectoren waar klassieke werkloos-heid heerst zullen aangezien de vraag het aanbod overtreft hun prijzen verhogen, waardoor hun productie meer rendabel wordt en ze meer arbeidskrachten zullen aanwerven. In sectoren waar een gebrek heerst aan vraag zullen de prijzen dalen en hierdoor de vraag toenemen wat ook zal leiden tot een stijging van de pro-ductie en de werkgelegenheid.

Deze redenering gaat evenwel uit van de veronderstelling dat er volmaakte concurrentie heerst, en de prijzen en de geproduceerde hoeveelheden zich snel aanpassen bij de evolutie van vraag en aanbod. Reeds in 1935 wees de Amerikaanse economist Gardiner Means erop dat in een markt waar oligopolische structuren overwegen, de prijzen worden vastgesteld door de prijsleidende firma's en een star karakter hebben²². De neo-klassieke aanhangers van de School van Chicago, waaronder vooral George J. Stigler, hebben getracht dit te weerleggen²³. Uit de nieuwe theorieën inzake management, zoals hiervoor uiteengezet in verband met Porter, blijkt evenwel dat marktvormen van oligopolie en monopolistische concurrentie niet zijn weg te denken²⁴.

De starheid van prijzen en lonen belet dat Keynesiaanse en klassieke werkloosheid eens ze worden op gang gebracht door het uitsparen van arbeidskrachten in bepaalde sectoren slechts zeer traag verdwijnen. Onderzoeken uitgevoerd in de Verenigde Staten hebben aangetoond dat vooral industriële arbeiders met relatief hoge lonen, die door de technologische vooruitgang worden uitgeschakeld, moeilijk een nieuwe arbeidsplaats vinden. Ze zijn niet bereid een job met laag loon en gering prestige te aanvaarden in een dienstensector en hun technische kennis is ingevolge de technologische evolutie waardeloos geworden, m.a.w. ze zijn in de echte zin "tech-nologisch werkloos"²⁵.

Ter conclusie: terug naar Marx' theorie van de technologische werkloosheid ?

Marx formuleerde uitgaande van zijn meerwaardeleer een theorie van de technologische werkloosheid in het eerste deel van *Das Kapital* (1867). De werkloosheid drukt op de lonen en leidt tot armoede in de arbeidersgezinnen (de zgn. *Verelendungstheorie*)²⁶.

Deze theorie is opnieuw actueel geworden. De technologische vooruitgang en vooral de informatisering van een groot deel van de industriële productie heeft geleid tot de afdanking van vele industriearbeiders, die moeilijk een min of meer gelijkwaardige job vinden. Dankzij het systeem van verzekering tegen werkloosheid werd in de meeste Europese staten vermeden dat deze technologische werkloosheid leidt tot ellendige levensvoorwaarden voor een groot deel van de arbeidersbevolking. Niettemin heeft ze een duidelijke evolutie naar een grotere ongelijkheid op gang gebracht.

In de laatste decennia is het duidelijk geworden waarom de technologische werkloosheid niet opgelost kan worden door verplaatsing van arbeidskrachten en herscholing. De verschuiving van inkomen van de arbeidersklasse naar die van de ondernemers en kapitaalbezitters verwekt een vertraging in de vraag naar verbruiksgoederen.

De bedrijven schrikken ervoor terug uitbreidingsinvesteringen uit te voeren, aangezien ze tegen de geldende prijzen geen afzetmogelijkheden voor een hogere productie voorzien. De prijsstarheid belet dat door prijsdaling de vraag groeit en de technologische werkloosheid wordt opgeslorpt. De toename van de werkgelegenheid in de dienstensector vermindert slechts in beperkte mate de technologische werkloosheid. Oudere arbeiders, wier industriële ervaring door de technologische vooruitgang waardeloos is geworden, zijn niet geneigd slecht betaalde jobs in de commerciële en horeca-sectoren te aanvaarden en om zich te integreren in de goed betaalde dienstensectoren ontbreekt hun de nodige kennis.

Marx' theorie van de technologische werkloosheid werd bijgevolg aangevuld met een verklaring waarom ze niet wordt opgeslorpt door een algemene toename van de productie. Het zou logisch zijn deze werkloosheid te bestrijden door verkorting van de arbeidsduur, maar daarvan willen de ondernemers niet horen. Ze zijn niet erg tuk op het aanwerven van

nieuwe werknemers wier productiviteit lager is dan die van de ervaren werkkrachten.

Karl Marx voorzag in *Die Deutsche Ideologie* (1845-1846) dat in de toekomstige communistische maatschappij de werknemers over meer vrijheid zouden beschikken om van arbeidsplaats te wisselen. Dat zou hun toelaten hun diverse natuurlijke gaven te ontwikkelen. In de toenmalige maatschappij was dat niet mogelijk omdat iedereen verplicht werd zoveel mogelijk te produceren, m.a.w. er vond volgens Marx een vervreemding plaats van de mens van zijn natuur²⁷.

Marx voorzag dat door de sterke stijging van het productievermogen door de kapitalistische accumulatie het na de proletarische revolutie mogelijk zou zijn aan deze "vervreemding" een einde te maken.

Het productievermogen van de huidige maatschappij overtreft wat Marx had durven dromen. Een belangrijk deel van de bevolking van de geïndustrialiseerde landen wordt evenwel grotendeels uitgesloten van de vele voordelen verbonden aan de hedendaagse consumptiemaatschappij. Indien de snelle technologische vooruitgang zich voortzet en de regeringen en bedrijven hun beleid niet wijzigen, zal het aantal uitgesloten veeleer toenemen dan verminderen.

Noten

- 1 Zie hierover: G. Vandewalle, *Geschiedenis van het Economisch Denken, Derde Uitgave, Kluwer Editorial, Antwerpen, 1990, p.325-328.*
- 2 W.W. Rostow, *The Stages of Economic Growth, a non-Communist Manifesto, Cambridge: University Press, 1961, p. 6-7.*
- 3 *Ibidem*, p. 70-72.
- 4 *Ibidem*, p. 73-74.
- 5 G.Kuznets, *Quantitative Aspects of the Economic Growth of Nations III, Distribution of Income by Size, Economic Development and Cultural Change, jan. 1964, p.58-59.*
- 6 De Gini-coëfficiënt wordt berekend aan de hand van de Lorenz-curve. Om deze te bepalen wordt de bevolking ingedeeld in evengrote groepen en dit volgens hun inkomen. Men begint met de groep met het laagste inkomen en duidt van die groep het totaal inkomen aan op de Y-as. Dan voegt men bij die eerste groep deze met het iets hoger inkomen en duidt opnieuw het totaal inkomen aan op de Y-as. Zo bekomt men een curve, die begint in het nulpunt en eindigt in een punt dat op de Y-as overeenkomt

- met het totaal inkomen van de bevolking. Indien alle groepen hetzelfde inkomen hebben wordt de curve een rechte. Hebben de eerst geklasseerde groepen een kleiner inkomen dan de volgende dan is de Lorenz-curve een kromme onder die rechte. Het quotiënt van de oppervlakte van het segment gelegen tussen de kromme en de rechte en de oppervlakte van de driehoek afgesneden door de rechte is de Gini-coëfficiënt. Hij is nul als alle groepen éénzelfde inkomen bekomen en één indien één groep het volledig inkomen van de natie verkrijgt. Hoe groter de Gini-coëfficiënt hoe groter de ongelijkheid.
- 7 Geciteerd in W.L. Adriaansen en J.G. Waardenberg, *Forty Years of Experience in Development Theory and Practice, an Introduction in the Dual Economy in Forty Years of Development Experience*, W.L. Adriaansen en J.G. Waardenberg (Eds), Oxford: University press, 1992, p. 8.
  - 8 P.J. Dawson, *On Testing Kuznets' Economic Growth Hypothesis*, *Applied Economic Letters*, juli 1997, p. 409-410.
  - 9 A. Gunder Frank, *Lumpen-bourgeoisie et Lumpen-développement*, vertaald uit het Spaans, Parijs: Maspero, 1971, p. 10-12, 62-63 en 93-105.
  - 10 J.E. Stiglitz, art. cit., p. 168.
  - 11 Asia's New Jobless, *The Economist*, 25 april 1998, p. 18 en Asia goes on the Dole, *The Economist*, 25 april 1998, p. 87-89.
  - 12 M. Porter, *The Competitive Advantages of Nations*, The Macmillan Press Ltd, Londen Basingstoke, 1990, p. 545-546.
  - 13 Ibidem, p. 548-550.
  - 14 Ibidem, p. 552-556.
  - 15 Ibidem, p. 556-560.
  - 16 Ibidem, p. 572-573.
  - 17 Ibidem, p. 566.
  - 18 J. Driffill en F. van der Ploeg, *Trade Liberalisation with Imperfect Competition in Goods and Labour Markets*, *The Scandinavian Journal of Economics*, 1995, nr.2, p. 223-224.
  - 19 M. Porter, op. cit., p. 37-40.
  - 20 E. Malinvaud, *Macroeconomic Rationing of Employment in Unemployment in Western Countries*, *Proceedings of a Conference held by the International Economic Association*, E. Malinvaud en P.J. Fitoussi (Eds), Londen, 1980, p. 173-174.
  - 21 P.A. Muet en J. Sterdyniak, *Investment, Profitability and Classical Unemployment*, in *Essays in Honour of Edmond Malinvaud*, Deel I, *Macroeconomics*, The M.I.T. Press, Cambridge (Mass) en Londen, 1990, p. 319.
  - 22 J.A. Clifton, *Administered Prices in the Context of Capitalist Development*, *Contribution to Political Economy*, 1983, p. 23-24.
  - 23 Zie G. Stigler, *The Kinky Oligopoly Demand Curve and Rigid Prices*, *Journal of Political Economy*, okt. 1947 en G. Stigler en J. Kindahl, *The Behaviour of Industrial Prices*, New York: National Bureau of Economic Research, 1970.
  - 24 George Stigler en Milton Friedman hebben op basis van methodologische overwegingen (hypothesen van monopolistische concurrentie zouden niet falsifieerbaar zijn) het bestaan van monopolistische concurrentie in twijfel getrokken (J. H. Keppeler, *The Genesis of Positive Economics and the Rejection of Monopolistic Competition Theory: a Methodological Debate*, *Cambridge Journal of Economics*, mei 1998, p.261-276).
  - 25 R. Topel, *What we have learned from Empirical Studies of Unemployment and Turnover*, *American Economic Review*, mei 1993, p. 110-111.
  - 26 K. Marx, *Das Kapital*, Kritik der politischen Oekonomie, Deel I, Berlin, Dietz Verlag, 1972, p. 452-456.
  - 27 Idem, *Die deutsche Ideologie: A. Thesen über Feuerbach*, in: *Die Frühschriften*, heruitgegeven door S. Landshut, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1955, p.561-562.